DAGENS NYHETER Måndagen den 30 September 1963

Renässans för "djävulslåda" Mungalåten spelas i trollrike

Uppland är det enda landskap i världen där man spelar nyckelharpa. (Om man undantar att enstaka upplänningar flyttat med sig instrumentet några mil in i Dalarna eller ända upp i Hälsingland.) Man kan tryggt säga att nyckelharpan upplever en renässans. Det spelas ihärdigt i gårdarna, mest hos Eric Sahlström i Esarbyn. I fjol lärde han tjugu personer i Uppsala att bygga nyckelharpa, senast hade han fem elever i Skutskär. Fjärran är tiden då det syndiga instrumentet brändes på bål. Somliga nyfrälsta var så skrämda att de för säkerhets skull slog ett snöre om djävulslådan, så att de kunde släpa den till bålet utan att vidröra den.

Undan väckelsevågen under 1800-talets mitt räddades dock en och annan harpa. Det fanns bl a en skomakare som under växlande samvetsnöd gömde och tog fram instrumentet, men aldrig kunde förmå sig att bränna det. Så kunde traditionen leva vidare, obruten sedan århundraden tillbaka. I Österlövsta och Härkeberga kyrkor i Uppland är nyckelharpan återgiven på målningar från 1400-talet. Äldre belägg för instrumentets existens finns inte någonstans i världen.

Själv ärvde hr Sahlström en nyckelharpa av sin far. Sedan dess har han byggt femton nya harpor, komponerat en mängd inspirerad musik för instrumentet, spelat upp i och spelat in i radio, turnerat i Sverige och Ryssland och gästuppträtt i Venedig och Monaco. Zornmärket i guld, Gås-Andersmedaljen och den först utdelade Sven Kjellström-plaketten pryder väggen i musikrummet på hans gård i Esarbyn en bit norr om Örbyhus.

Som man förstår var det svårt för Eric Sahlström att kombinera allt detta musicerande med tungt lantbruk. För några år sedan arrenderade han ut jorden och började i stället bygga TV-apparater på fabriken i det närbelägna Tobo. Så har han kvällar, lördagar och söndagar lediga för spel och instrumentbygge.

Spel blir det ofta. Det finns cirka trettio goda nyckelharpospelare att musicera med. Flera av dessa heter Sahlström i efternamn. Häromkvällen kom brodern Sture farande från Trollrike med sin stora instrumentlåda, packade upp och satte i gång med Mungalåten från Tierp (Storstugans marsch i gammal tappning). Eric föll in och snart satt hans 19-årige son Sigurd med i trion. Alla stampade takten. "Det måste vara kläm." Strax var de invävda i musik, förlorade för omvärlden: en rad tysta kvinnor, uppradade i soffan och stillsamt vickande med fötterna i takt med låtarna.

Där spelas Pelles (han var hälsing) rullpolska, Sahlströms "Spelmansglädje", "Nylandspolskan" med rullstråk och "Lopp-polskan", en uppländsk knäpplåt med den rara texten: "Se vad loppor mor har. Se vad de hoppar på far." Jo, det hörs nog.

— Och nu tar vi Fläskbiten, säger Eric Sahlström.

"Grisapolskan", som den egentligen heter, är om möjligt ännu mer illusorisk. I den hör man tydligt grisens snörvlande läte, frambringat bakom stallet (på instrumentet).

De gamla nyckelharporna hade endast tre strängar, silket, brummen och basen, berättar Eric Sahlström. Silket var a-strängen, och den var helt enkelt en silkestråd som man hartsade med vitlök för att förbättra klangen. Brummen bru mmade med även när man inte spelade på den.

Outsinlig repertoar

Det finns en outsinlig repertoar för nyckelharpa, allra helst som så många fiollåtar gör sig utmärkt på instrumentet. Eric och Sigurd byter då och då till fiol, t ex när de skildrar den gnälliga Sko-Ellas tävling med näcken om en särdeles vacker hage. Det är mycket trollton i den uppländska harpan. Men den kan också låta rivigt aktuell som när Eric Sahlström föredrar sin stämma ur Bo Nilssons Komposition för två nyckelharpor, kohorn och näverlur, "Il boschetto degli prossimi lieti eventi" (De stundande glada händelsernas skogsdunge). Han var med och uruppförde den vid Biennalen i Venedig våren -62, Sonja Sahlström, sex år, är inte lika entusiastisk som publiken i Venedig. Hon sätter händerna för öronen.

Eric Sahlström började sin musikerbana som dragspelare vid sju års ålder. En dag tog en annan dragspelare fatt på spelet och drog i bälgen så den sprack, Eric fick spela fiol i stället. Något senare lärde hans far honom att spela på farfaderns nyckelharpa. Men mer än tre tonarter fanns inte att välja på. Farfarsharpan hade bara 14 strängar och 26 tangenter. De harpor Eric Sahlström nu bygger har 37 tangenter, 18 strängar, och av dem är fyra spelsträngar i stället för tre. Tonartsvalet är fritt.

Forna tiders harpor täljdes fram i ett enda stycke, som sedan försågs med lock. Eric Sahlström snickrar botten, sarger och lock och limmar samman de olika delarna. Till botten tar han lönn, till sargerna al och till locket gran. Lönn använder han också till stränghållaren, bänken som omsluter tangenterna och till själva tangenterna. "Löven", som ansätter strängarna, skärs ut av björk, skruvförstärkaren av mahogny. Till stråken väljer han bok eller syren. Förr i världen skulle det vara flygrönn i stråken, vilket innebar att instrumentbyggare under blåsiga dagar sågs kura under traktens rönnar, ivriga att fånga flygande kvist.

Trollharts kryddat med vitlök

— Det finns bättre sätt att välja trä, menar Eric Sahlström. Han hänger upp trästyckena, slår på dem och avlyssnar klangen. Fast trä ger friskt klingande ljus ton. Poröst trä klingar dovt. Botten måste göras tunn för att tonen skall få den rätta fylligheten. Eric Sahlström har ändrat och filat åtskilligt på detaljer i sin längtan efter den fullkomliga tonen. Han har försett instrumentet med ljudpinne. Pinnen förhöjde klangen, gjorde den stadigare. Han rundade stallet så att strängarna inte skulle ljuda när musikern inte ville det. Hela instrumentet blev med åren både tunnare och bredare. Stråken gjordes lägre och försågs med en frosch att spänna taglet med. Förr fick det duga med tumgreppet. Men å andra sidan hartsade man flitigt med trollharts, kryddat med vitlök och dyvelsträck.

Lackeringen är ett kapitel för sig. Man skulle kanske kunna tro att det passade med fiollack. Inte alls. Shellack och rödsprit ska det vara. Att Eric Sahlström sedan krusar sina instrument med blommor och pryder dem med lyror, Upplands vapen och annat fagert förbättrar väl inte klangen. Men man kan förstå att det tar honom ett år att bygga en harpa.

Nyckelharpan är fortfarande ett "syndigt" instrument, men Eric Sahlström har listat sig in i traktens missionshus och spelat för juniorerna utan att få dåligt samvete. "Ingen musik är syndig, och det finns inga syndiga instrument", anser han.

Barbara